

MINISTRI KÄSKKIRI

Tallinn

23.07.2020

nr 117

Narva vangilaagri kalmistu kultuurimälestiseks tunnistamine

Käskkiri antakse muinsuskaitseaduse § 19 lõike 1 alusel.

1. Tunnistan kultuurimälestisteks mälestise liigiga ajaloomälestis Narva vangilaagri kalmistu (Ida-Viru maakond, Narva linn, Siivertsi kalmistu KÜ 51104:002:0125).

2. Kehtestan mälestise piiri vastavalt kaardile käskkirja lisas 1.

3. Muinsuskaitseametil kanda mälestise andmed kultuurimälestiste registrisse ja Maa-ameti kaardile ning teha käskkiri menetlusosalistele teatavaks.

Käesolevat käskkirja on võimalik vaidlustada 30 päeva jooksul käskkirja avalikult teatavaks tegemisest Riigi Teatajas, esitades kaebuse halduskohtusse halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud korras.

Kultuurimälestiseks tunnistamise asjaolud ja menetluse läbiviimine

2017. aasta oktoobris tegi Eesti Muinsuskaitse Selts ettepaneku tunnistada Narva vangilaagri kalmistu mälestiseks kui terroriohvrite matmispaik.

Muinsuskaitseamet tellis kalmistu kultuuriväärtuse hindamiseks eksperdihinnangu, mille koostas 2018. aastal Eesti Muinsuskaitse Selts (ajaloolased Peep Pillak ja Ants Kraut). Eksperdihinnangus analüüsiti Narva vangilaagri kalmistu ajalugu ja kultuuriväärtust ning tehti ettepanek tunnistada see ajaloomälestiseks.

Narva vangilaagri kalmistu asub Narva linnas Jõesuu tänav L4 ja Karjamaa tänava ääres asuval Narva linnale kuuluva katastriüksuse Siivertsi kalmistu edelaosas. Siivertsi kalmistu puhul on tegemist liitkalmistuga, kus on eri jaotuse järgi kokku 16–18 erinevat kalmistut. Suurem osa neist asuvad ühes massiivis, kuid osa näiteks lahustükina põhja pool (Peetri kalmistu, Vabadussõja Garnisoni kalmistu) ning osa lõuna pool (Juudi kalmistu, Muhamedi kalmistu jt). Katastriüksusel nimega Siivertsi kalmistu, mis hõlmab vaid osa ajaloolistest Siivertsi kalmistutest, asub lisaks kõnealusele Narva Vangilaagri kalmistule veel ka teisi (Loodearmee kalmistu, Aleksandri koguduse kalmistu, Kristuse Ülestõusmise koguduse kalmistu jt).

Eksperdihinnangu põhjal teavitas Muinsuskaitseamet 06.06.2019 katastriüksuse omanikku Narva Linnavalitsust tehtud ettepanekust ja küsis arvamust kalmistu mälestiseks tunnistamise kohta. Narva Linnavalitsus vastuväiteid ei esitanud.

02.04.2020 tutvustas Muinsuskaitseamet Narva vangilaagri kalmistu mälestiseks tunnistamise õigusakti eelnõud uuesti Narva Linnavalitsusele.

04.05.2020 andis Narva Linnavalitsus teada, et nõustub nii Narva vangilaagri kalmistu kultuurimälestiseks tunnistamise kui ka mälestise piiriettepanekuga.

Vastavus riikliku kaitse eeldusele ja kaitse alla võtmise põhjendus

Muinsuskaitseaduse § 10 lg 1 kohaselt on riikliku kaitse alla võtmise eelduseks, et kultuuriväärtusega asi või maa-ala esindab Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikumat osa, millel on teaduslik, ajalooline, kunstiline või muu kultuuriväärtus. Riikliku kaitse eelduse hindamisel lähtutakse kultuuriministri 15.05.2019 määruses nr 23 „Mälestise liikide ja muinsuskaitseala riikliku kaitse üldised kriteeriumid ning muinsuskaitsealal asuvate ehitiste väärtusklassid“ sätestatud kriteeriumitest.

Narva vangilaagri kalmistu mälestiseks tunnistamisel on hinnatud selle vastavust üldistele kriteeriumitele ja ajaloomälestise kriteeriumile „seos ajalooliste sündmuste või ühiskondlike protsessidega“.

Vastavus riikliku kaitse üldistele kriteeriumitele

1) *olulisus* – kalmistu kannab endas rahvusvahelist mõõdet ja olulist ajaloolist ning teaduslikku väärtust, olles ajalooallikaks ajaloo protsesside ja sündmuste teadvustamisel ning repressioonide uurimisel.

2) *selektiivsus* – oma tekkeloolt, asukohalt ja ajaloolise tausta poolest on Narva vangilaagri kalmistu puhul tegu matmispaigaga, mis kannab endas mälestust Eestis II maailmasõjale järgnenud poliitilistest sündmustest, toimunud repressioonidest ning neis hukkunud inimestest. Vangilaagri kalmistutest on kultuurimälestised Valga vangilaagri kalmistu (saksa sõjavangid) ja Pirita sõjavangide kalmistu (saksa sõjavangid). Vangilaagri kalmistuid, kuhu oleks maetud Eesti poliitvangid ning mis oleksid tänini säilinud, teadaolevalt peale Narva rohkem säilinud ei ole.

3) *originaalsubstantsi säilivus* – kalmistul on säilinud matusekiht ning üksikud hauatähised. Säilinud on nii mitmed ajaloolised 19. sajandi lõpust ja 20. sajandi algusest pärinevad hauatähised kui ka vangilaagri sulgemise järgsed hauatähised, mis on paigaldatud ja hooldatud aastakümnete jooksul salaja ning vastu ametlikult kehtestatud korda ja reegleid.

4) *tehniline seisukord* – kalmistuala on liigniiske omaaegsete kuivenduskraavide hooldamatuse tõttu. Liigniiskuse probleemi on oluliselt leevendanud kalmistust loodesse jääva äravoolukraavi Narva Linnavalitsuse tellimusel süvendamine 2018. aastal. 1990. aastatest alates on vabatahtlikud kalmistut korrastanud. 2008 tähistati vangilaagri kalmistu infotahvliga. 2010 avati teadaolevate hukkunud eestlaste ja ukrainlaste nimetahvel.

Vastavus ajaloomälestise kriteeriumile „seos ajalooliste sündmuste või ühiskondlike protsessidega“

Narva vangilaagri kalmistu on oluline II maailmasõjale järgnenud ajaloo protsesside tunnustaja, seda nii Eesti kui ka rahvusvahelisel tasandil. Narva vangilaager (Otelnoi lagernoi punkt 4 (OLP-4)) oli üks Narva-Sillamäe uraanikombinaadi seitsmest laagrist, suurim vangide arvu poolest ja tõenäoliselt kõige pikema tegevusajaga. Narva vangilaager asutati Nõukogude Liidu võimude poolt 1944. aastal ja likvideeriti 1955. aastal. Narva vangilaagris peeti kinni vastaspoole vägedes teeninud ja vastase territooriumil viibinud NSV Liidu kodanikke, vangilaager toimis nn filterlaagrina. Aastatel 1949–1953 oli laager muu hulgas vahepeatuseks suurele hulgal Eesti avaliku elu ja kultuuritegelastele ning sundkollektiviseerimise ohvritele enne nende saatmist Nõukogude Liidu ida-aladele vangilaagritesse. Narva vangilaagrist käis läbi üle 12 000 vangi, sh ukrainlasi, valgevenelasi, kaukaaslasi, kreeklasi, rumeenlasi, sakslasi, poolakaid, leedulasi, eestlasi jt. Hinnanguliselt hukkus OLP-4-s selle eksistentsi jooksul 1000 inimest, kes maeti erinevatesse matmispaikadesse.

Laagris surnud vangide matmiseks eraldas Narva Linna TSN Täitevkomitee tollase Vana-Siivertsi kalmistu edelapoolses osas eraldi maa-ala, mis oli okastraadiga ümbritsetud ning millele ligipääs oli avalikkusele suletud. Kalmistule matmine toimus algul nii vanemate haudade vahele kui ka peale, hilisemad matmised toimusid ridade kaupa. Hauad tähistati vaia ja sellele löödud lauaticuga. Matmispaiga hauakohad olid avalikkusele ja omastele salastatud. Täpsed asukohad on teada vaid poolel tosinal haul. Kalmistule maetute täpne arv on teadmata.

Nimeliselt on kalmistule maetuist teada 26 Eesti Vabariigi kodanikku ja 35 ukrainlast. Eestlaste hulgas on nt arstiteadlane, kuulus kirurg ja Vabadusristi kavalier Georg Bernhard Järvekülg, Eesti Vabariigi Sõjakooli viimane ülem Verner Ernst Harald Trossi, tuntud insener ja haridustegelane Herman Voldemar Reier, kes oli aastatel 1919–1932 Tallinna Tehnikumi direktor, jt.

Eeltoodule tuginedes esindab Narva vangilaagri kalmistu Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikumat osa ning vastab riikliku kaitse eeldusele.

Mälestiseks tunnistamisel on kaalutud riikliku kaitse kehtestamise vajalikkust. Vangilaagri kalmistu kaitsmine kultuurimälestisena on oluline selle erilise kujunemisloo poolest, samuti staatuse seisukohalt. Narva vangilaagri kalmistu on Eestis teadaolevalt ainuke, kuhu on maetud Eesti poliitvangid. Narva–Sillamäe Uraanikombinaadi ehituse sunnitöölaagri ja selle kalmistu ajalugu näitab kujukalt Nõukogude Liidu totalitaarreežiimi olemust, samuti laagrit läbinute ja siin surnud kinnipeetute kodukohamaade suurt geograafilist ulatust. Tuues alal välja ka kalmistu vanema ajaloolise kihistuse, kannab paik teavet ala kalmistukultuuri erinevatest etappidest.

Vastavalt kalmistuseaduse § 8 lõikele 4 ei ole lubatud kalmistu kasutusotstarve muutmine juhul, kui see on tunnistatud kultuurimälestiseks. Seega tagab mälestiseks tunnistamine kalmistu maa-ala säilimise oma algses funktsioonis ning aitab hoida selle ajaloolist ja kultuurilist tähendust, mille on sellele andnud Eestit ja maailma puudutanud olulised ajaloolised sündmused. Kuigi Narva vangilaagri kalmistu ei ole matmiseks avatud, välistab riiklik kaitse võimalikud pealematmised tulevikus ja seeläbi kogu maa-ala tähendusliku muutumise.

Kehtivaid detailplaneeringuid alal ei ole. Linna üldplaneeringu järgi on katastriüksuse Siivertsi kalmistu maakasutuse juhtotstarbeks kavandatud kalmistumaa. Kuna üldplaneeringuid ajas muudetakse, on sobivam meede püsiva rahu tagamiseks tunnistada kalmistu mälestiseks.

Menetluse tulemusena on jõutud järeldusele, et kalmistu mälestiseks tunnistamine on põhjendatud.

Mälestise piir

Kalmistu on maa-alaline objekt, mille puhul on muinsuskaitseaduse § 19 lõige 2 punkti 1 kohaselt vajalik kehtestada selle piir. Narva vangilaagri kalmistu ala moodustab loode-kagu suunaga riskülikukujulise ala pindalaga 5200 ruutmeetrit. Kalmistu ala piirneb kirdest, edelast ja loodest kraavidega, kagu pool on piiriks Jõesuu tänavalt Kalmistu tänavani viiv katastriüksust Siivertsi kalmistu poolitav sisetee.

Mälestise piir määratakse vangilaagri 1945–1955 matmisala välispiiri järgi, s.o piki kalmistuala kirde, edela ja loode külgedes kulgevat kraavi ja kagu pool kulgeva kalmistu sisetee loodepoolset serva. Sellega on hõlmatud kogu Narva vangilaagri kalmistu selgelt piiritletud ja tunnetatav ala.

Kaitsevööndit ei kehtestata, sest Narva vangilaagri kalmistu paikneb omakorda Siivertsi kalmistul ning muinsuskaitseaduse § 14 lõike 5 punkt 2 kohaselt kalmistul paiknevale mälestisele kaitsevööndit ei kehtestata.

Leevendused

Muinsuskaitseadusega sätestatud tööde tegemise loakohustusest leevenduste tegemine ei ole asjakohane, sest nii ehitamine kui ka maa-ala heakorrastamine mõjutavad otseselt mälestise säilimist.

(allkirjastatud digitaalselt)

Tõnis Lukas